

RECENSIONER

Dikotomier – vetenskapsteoretiska reflektioner. Fredrik Miegel och Fredrik Schoug (red.). Studentlitteratur, Lund 1998. 236 s. ISBN 91-44-00239-4.

Postseminarier kan vara väldigt inspirerande. I skenet av stearinljus svingar sig tanken fritt upp mot taket och samstämmigheten känns total. Om man sedan får idén att dokumentera dessa diskussioner och rentav publicera dem kan de te sig helt annorlunda. I lysrörsbelysning blir det uppenbart hur samstämmigheten hade sin grund i vitt skilda erfarenheter och perspektiv. Jag vet i och för sig inte om deltagarna i ”Spisenseminariet”, den kontext boken är en produkt av, någonsin kände denna samstämmighet. Kanske var de hela tiden medvetna om sina olikartade ingångar till rubriken. Om inte annat så förmedlas den insikten i inledningen där man påpekar att det inte finns någon gemensam programförklaring mellan författarna. Istället framhålls att det är skilda perspektiv och dikotomier som diskuteras. Avsikligt eller inte, det tycks oundvikligen vara så att antologier spreter. Kanske hade spretigheten i det här fallet kunnat minska med hjälp av några enkla grepp. På baksidan av boken och även i inledningen står att läsa att bokens övergripande ambition är att synliggöra och ifrågasätta dikotomier och dualismer. Att utveckla detta kritiska perspektiv ytterligare, t.ex. genom att anknyta till diskussionen om västerländskt dikotomiserande som maktutövning, hade kunnat tjäna som gemensam nämnare för ett flertal av bidragen och därmed bundit ihop boken bättre. Det hade i sin tur medfört att Hervé Corvelles bidrag fått omprövas. Hans artikel ”Böckerna kan inte avslutas om inte debet är lika med kredit. Den textuella konstruktionen av organisationer genom dubbel bokföring” har en mycket svag anknytning till temat. Begreppet dikotomier lider stor risk att bli urvattnat om man använder det som beteckning på allting som är motsatser. Debet och kredit är varandras motsatser men det är också svart och vitt, ljus och mörkt, plus och minus. Corvelles egen inställning till dubbel bokföring är i sin tur tveeggad; dels beskriver han fenomenet som ett grundläggande paradigm som styr världsekonomin och

inverkar på allt från arbetslöshet till miljö. Å andra sidan kritiserar han tekniken för att vara föråldrad eftersom den varit i bruk sedan renässansen och menar att den kan stå i vägen för andra sätt att se på företag och organisation. Det kan man väl med lite god vilja se som en kritik men snarare då av en teknik än av en dikotomi. Corvelle har dock en poäng när han med hjälp av exemplet dubbel bokföring argumenterar för att representationer av verkligheten i själva verket många gånger styr verkligheten.

Leif Stenbergs bidrag ”Atomer i Guds tjänst. Samtida religiösa rörelers förhållande till vetenskap” har också en relativt lös förankring i temat dikotomier. Ämnet i sig är dock intressant och åtminstone för mig till stora delar ny kunskap: institutionaliserandet av en islamisk vetenskapssyn. Det handlar dock inte så mycket om dikotomier. En fördjupad diskussion kring occidentalism och orientalism hade däremot fört Stenberg rakt in i ämnet. Istället för diskussion blir det nu mest ett refererande, något som är framträdande på flera ställen i boken. Erika Anderssons bidrag är ett annat exempel på detta. Kopplingen mellan framförallt Simmel och den egna analysen känns inte helt genomtänkt och artikeln är bitvis rörig och oklar. Kanske kan man se det som en fas i tankearbetet; en fas som präglas mer av inspiration än av stringens.

I läsningen av Schougs text ”Sanning och konsekvens. Om sambandet mellan epistemologi och forskarroll” leder oklarheten till en tilltagande förvirring om vilken typ av text det egentligen är fråga om. Han tar sin utgångspunkt i tudelningen mellan korrespondensprövande och idéproducerande forskningsideal och kritiserar båda riktningarna i ett tonfall som med lite välvilja kan tolkas som ett försök till ironi. Texten glider alltmer över i en partsinlaga. I postseminariekontexten blir glidningarna mellan vetenskapskritik, politik och personangrepp begripliga men i en lärobok lämnar de en sur eftersmak. Resonemanget om ett samband mellan forskarens position och perspektiv är dock intressant och kunde fördjupats med en tydligare förankring i Bourdieu och reflexivitetdiskussioner från exempelvis Clifford/Marcus (1986).

Den första delen av boken, där Schougs bidrag ingår, ska vara den mer övergripande vetenskapsteoretiska delen. Den präglas framförallt av skildringar av brottet i vetenskapsideal som skett inom framförallt humaniora och samhällsvetenskap. Objektiv/subjektiv kunskap, positivistisk/ hermeneutisk forskning, korrespondensprövande/idéproducerande forskningsideal är dikotomier som används för att åskådliggöra detta brott. Det blir även här mycket refererande av "vad som hänt". Dikotomierna används alltså av författarna för att bevisa skillnad. Och det finns väl inte så mycket att invända mot att det finns skilda vetenskapssyner och att det "äldre" idealet numera sällan förfäktas inom humaniora och samhällsvetenskap (även om det i praktiken lever kvar på många håll). Det blir bara lite paradoxalt när författarna *använder* sig av dikotomier för att bevisa något. I och med rubrikens töjbarhet blir det möjligt, men om fokus verkligen legat på det kritiska perspektivet hade det blivit motsägelsefullt.

Även i Annika Erikssons bidrag blir hanterandet av dikotomier problematiskt. Hon mejslar ut en dikotomi mellan normalitetsteorier och onormalitetsteorier i kriminologisk forskning. I normalitetsteorier, hävdar hon, ser man brottslingen som en produkt av samhälleliga strukturer som utifrån sitt perspektiv agerar rationellt. Hon bekänner sig själv till denna riktning. I onormalitetsteorier förlägger man däremot orsaken till kriminalitet hos brottslingen och dennes inneboende, "onormala" egenskaper (även Ella Johansson för en diskussion om dessa skilda epistemologier). Eriksson kritiserar dikotomiserandet av normalt och onormalt *inom* onormalitetsteorierna, men som stöd för denna kritik använder hon sig själv av dikotomisering genom att ställa onormalitetsteorier mot normalitetsteorier, i mitt tycke helt i onödan eftersom kritiken av onormalitetsteorierna mycket väl kan stå för sig själv. Speciellt analysen av olika tester är fascinerande läsning. Sammanfattningsvis finns alltså en tendens i bokens första del samt hos Eriksson att kritisera vissa dikotomier samtidigt som man själv använder andra dikotomier för att övertyga, vilket skapar förvirring.

Boken präglas av vad man kan kalla "historik-sjukan". Flera av författarna anser sig nödsakade att ha med en beskrivande, gärna historisk del eller översikt. Framförallt gäller det de inledande avsnitten. Eftersom jag själv nyligen arbetat med en antologi vet jag att det är väldigt lätt att smittas av denna sjukdom. Med tanke på att boken förmodligen kommer att användas som läromedel är det förstås också viktigt med forsknings-

översikter. Men när samma grepp återkommer gång på gång i en antologi blir det ganska tjatigt. När det gäller vetenskapsteori finns en benägenhet att skriva i denna genre, men *speciellt* då, skulle jag vilja påstå, finns det anledning att koncentrera diskussionen och föra en egen analys, naturligtvis med kopplingar till andra forskare och teoretiker men inte i separata textavsnitt. Både Schoug och O'Dell skriver etnologi-historik, en genre som börjar kännas mer än sliten efter 40 års ältande av det stora Brottet med den gamla etnologin på 60-talet. Överhuvudtaget kanske skildringar av vetenskapliga genombrott (i etnologi, inom feminism och genusforskning eller vetenskapsteori överhuvudtaget) indikerar att ett ständigt etablerande behövs, att brottet inte är så definitivt som man skulle önska. Just genusforskare (i det här fallet representerat av Ingrid Bosseldal) verkar hysa en särskild besatthet av att redovisa läget och vad som hänt fram till idag: från komplementärt könstänkande till Butler, från kön till genus och tillbaka igen, från kropp till tecken. Förutom att detta i sig är ett dikotomiserande (vilket Bosseldal inflikar i en inledande brasklapp skriven *ad hoc*) så blir det ganska enerverande att tröska sig igenom en historik så fort någon ska säga något om genus (eller kön). Är det därför det bara finns plats för "helgjutna" genusforskare; vi som inte kan historiken utantill vågar inte yttra oss. Naturligtvis kräver genusforskningen likväl, som andra områden, att man är väl insatt i sitt ämne, men den skolmässiga redovisningen av dessa kunskaper avskräcker iallafall mig. Något som också gör mig så in i märgen trött är den eviga upprepningen eller rentav besvärjelsen "kroppar finns, alltså finns kvinnor (och jag)". Den postmoderna utmaningen att tänka bort kön har tydligen skrämt vettet ur en rad forskare av "kött och blod". Denna rädsla verkar ha sin botten i två missförstånd (förutom oviljan att verkligen sätta sig in i nya perspektiv): dels att konstruktioner inte finns, inte är verkliga, dels att man inte skiljer det analytiska planet från vad man lite slarvigt kan kalla det vardagsverkliga: forskaren står inte utanför strukturerna när det gäller kön (heller), vi ser oss som kön (kanske framförallt vi kvinnliga forskare eftersom vi definieras som kön i första hand) och vi erfar naturligtvis vår egen och andras kroppslighet. Men det är ett annat ärende att försöka ändra på dessa strukturer. Aktörer som går sina egna vägar i all ära, men vad hjälper det om de övergripande maktstrukturerna består? Istället för att överlämna dessa övergripande frågor åt andra och själva titta in i naveln så kan man åtminstone *försöka* tänka om dessa

strukturer i grunden. Men när vi nu kommit så långt så slår "kvinnligheten" till: "inte ska väl jag... nej, det där begriper inte jag".

Pia Lundahl har däremot kopplat greppet på Butler i sin artikel och ger oss en klar genomgång av både *queer theory* och dikotomier. Just avsnittet om det sistnämnda borde beretts plats i inledningen eftersom det är så klagörande. Lundahl är en av de få som inbegriper en hierarkisk dimension hos dikotomier, något som för mig är själva poängen med att använda begreppet överhuvudtaget. Hon använder sedan sin genomgång för en kritik av konstruktivistiska analyser och visar hur de rymmer en rad antaganden som är tagna för givna när det gäller kön. Resonemanget påminner om vad Sven Åke Lindgren (efter Woolgar/Pawluch) kallat manipulering av ontologin i konstruktivistiska analyser: blinda fläckar eller fästpunkter ses som självklara medan andras definitioner av detta självklara ses som konstruktioner (Lindgren 1993).

Två andra bidrag som går på tvären och kritiserar dikotomisierandet från nya infallsvinklar är Tom O'Dells och Ella Johanssons texter. I artikeln "Svenskhetens dynamik. Att konfronera jaget och den Andre" visar O'Dell att svenskheten fortfarande är en het potatis inom etnologin. Han påpekar två viktiga saker. För det första, att använda Sverige som avgränsat geografiskt rum för en studie är en sak, men att särskilja de som bebor detta rum efter etnicitet utan motivering eller med motiveringen att det skulle krångla till saker och ting, är en helt annan sak. Som exempel anför han Eva Londos och Magnus Mörcks avhandlingar, där andra människor än infödda svenskar inte har tagits med i beräkningen. Det finns säkert tusen fler exempel att ta och det är inte utan att man själv känner sig lite träffad. Här vidrörs ett dilemma som Johansson tar upp i sin artikel: vare sig man utnämner eller förnekar skillnad i etniska termer så blir det fel. Hans andra poäng gäller hanterandet av själva svenskheten som nationell identitet. Som en reaktion på Åke Dauns studier om svenskhet kom forskning som skulle visa att svenskhet var en fråga om kulturella processer men *resultatet* blev förvillande likt Dauns: svenskar blev (genom kulturella processer) moderna, modesta, rationella och så vidare (*Försvenskningen av Sverige* av Ehn/Frykman/Löfgren får statuera exempel). Som motvikt om än inte som alternativ lyfter O'Dell fram andra svenskheter, som hippies eller raggares svenskhet, i en kritik av den grundläggande sorteringen i vi och de Andra.

Denna underliggande dikotomi kritiseras också indi-

rekt av Johansson när hon i en fascinerande narrativ analys visar hur forskning om etnicitet tenderar att bli antingen berättelser om likhet eller berättelser om skillnad. Antingen tar forskaren utgångspunkt i skillnad men landar analysen i likhet eller tvärtom. I det ena fallet blir slutsatsen att de andra i själva verket är väldigt lika oss, i det andra fallet att vi är lika annorlunda som de. Exempelen hon tar är hämtade från Lisbeth Sachs (1983) och Billy Ehn (1986). Johanssons sätt att framställa forskaren som historieberättare är pedagogiskt elegant och hennes analys är ett bra exempel på tillämpad reflexivitet och vetenskapskritik.

Avslutningsvis vill jag säga några lätt konspiratoriska ord om bokens disposition. Den indikerar att bokens första del (Miegel, Schoug och Stenberg) skulle vara "tyngst". Jag kan inte undkomma känslan av att dessa män ansett sig mest lämpade att ta de mer övergripande delarna. Men så blir det ändå i tillämpningen och analysen som det glittrar mest. Forskningsöversikter är trots allt inte så märkvärdiga, konsten ligger i genomförandet, i analysen och det egna tankearbetet.

Maria Andersson, Uppsala

Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet. Valborg Lindgärde och Elisabeth Mansén (red.). Atlantis, Stockholm 1999. 304 s., ill. ISBN 91-7486-038-0.

Tio forskare vid Lunds universitet och från skilda humanistiska ämnen har skrivit en rad uppsatser om kärlek och vänskap i det svenska 1700-talet. Tillsammans har författarna under en lång tid diskuterat dessa eviga teman på djupet och ur flera aspekter. De börjar i tidigt 1700-tal, då en mer harmonisk kärlekssyn tog herraväldet över 1600-talets militanta kärleksretorik och slutar på tröskeln till 1800-talet, då förnuftsval och kärlekskrav går upp i varandra. Vi är långt från medeltidens höviska kärlek, uppfunnen av trubadurerna, och det komplicerade kärleksbegreppet som föds mellan renässans och upplysning.

Artiklarna spänner över ett fängslande århundrade karaktäriserat av kriser, förhoppningar, vetenskap, förnuft, utveckling och framtidstro. Många hävdar att den moderna kärleken uppstod på 1700-talet, till och med att just skönlitteraturen skapade kärlek som nödvändig och frivillig grund för äktenskapet. Andra menar att kärlek alltid funnits. Otvivelaktigt förändrades synen